

संस्कृतम् (ऐच्छिकम्) (कोड सं. 022)

पाठ्यक्रमः परीक्षानिर्देशाश्व (2020-21)

अवधि: – होरात्रयम्

कक्षा – XI प्रश्नपत्रम्

पूर्णाङ्कः 80+20

अस्मिन् प्रश्नपत्रे चत्वारो भागाः भविष्यन्ति ।

अङ्काः

भागः ‘क’ अपठित-अवबोधनम्

10

भागः ‘ख’ रचनात्मककार्यम्

10

भागः ‘ग’ अनुप्रयुक्तव्याकरणम्

20

भागः ‘घ’

40

(अ) पठित-अवबोधनम् (30)

(ब) संस्कृतसाहित्येतिहासस्य परिचयः (10)

भागः “छ” आन्तरिक-मूल्याङ्कनम्

20

प्रतिखण्डं विस्तृतविवरणम्

भागः ‘क’ अपठित-अवबोधनम्

अङ्काः कालांशाः(21)

80-100 शब्दपरिमितः एकः सरलः अपठितः गद्यांशः ।

10

प्रश्नवैविध्यम्

i. एकपदेन उत्तरम्

2

ii. पूर्णवाक्येन उत्तरम्

4

iv. समुचितशीर्षकलेखनम्

1

iii. भाषिककार्यम् -

3

➤ सर्वनामस्थाने संज्ञाप्रयोगः,

➤ कर्तुक्रिया-अन्वितिः ,

➤ विशेषण-विशेष्य/पर्याय/विलोमादिच्यनम्,

➤ कर्तृ-क्रिया-पदच्यनम्

भागः ‘ख’ रचनात्मकं कार्यम्

अङ्काः(10) कालांशाः(21)

1. औपचारिकम् अनौपचारिकं वा पत्रम् (पूर्ण पत्रं लेखनीयम्)

5

2. सङ्केताधारितम् अनुच्छेदलेखनम् ।

5

अथवा

हिन्दीभाषया आड्गलभाषया वा लिखितानां वाक्यानां संस्कृतभाषया अनुवादः

भागः 'ग' अनुप्रयुक्तव्याकरणम्

अङ्काः(20) कालांशाः(63)

1. सन्धिः –सन्धिविच्छेदः सन्धिकरणं च । अधोलिखितसन्धिनियमान् आधृत्य वाक्येषु प्रयोगः 3
स्वरसन्धिः – दीर्घः, गुणः, वृद्धिः, यण, अयादि, पूर्वरूपम्।
व्यञ्जनसन्धिः – श्रुत्वम्, षुत्वम्, षत्वम्, णत्वविधानम्, चर्त्वम्, आगमः, मोऽनुस्वारः, परस्वर्णः।
विसर्गसन्धिः – सत्वम्, उत्वम्, रुत्वम्, लोपः।
2. शब्दरूपाणि – वाक्येषु विभक्ति-प्रयोगः । 3
अजन्ताः – सर्व, पूर्व, प्रथम, द्वितीय, सखि, पति, दातु, नु, गो, स्वसु, अक्षि ।
हलन्ताः – पथिन्, मरुत्, तादृशा, अदस्, दिश, वाच, गिर्, धनिन्, पयस्, पञ्चन्, षट्, सप्तन्, अष्टन्,
नवन्, दशन्।
3. धातुरूपाणि – लट्, लृट्, लोट्, लङ्, विधिलिङ् इति पञ्चलकारेषु अधोलिखितधातूनां / 3
समानार्थकधातूनां वाक्येषु प्रयोगः ।
परस्मैपदिनः – भू, पठ्, गम्, नम्, अस्, हस्, कुध्, हन्, श्रु, नश्, आप्, शक्, इष्, प्रच्छ्, कृ, ज्ञा,
भक्ष, चिन्त, नृत, कथ् ।
आत्मनेपदिनः – रुच्, लभ्, सेव्, मुद्, याच् ।
उभयपदिनः – नी, हु, भज्, पच् ।
4. प्रत्ययाः – पाठ्यांशेषु अधोलिखितप्रत्यययुक्तानि पदानि अधिकृत्य प्रश्नाः । 3
(अ) कृदन्ताः – क्त, क्तवतु, शतु, शानच्, त्वा, ल्यप्, तुमुन्, यत्, तव्यत्, अनीयर्, तृच्,
क्तिन्, अच्।
(आ) तद्विताः – णिनि, ठक्, अण्, त्व, मयट्, ईयसुन्, इष्ठन् ।
(इ) स्त्रीप्रत्ययाः – टाप्, डीप् ।
5. अव्ययप्रयोगाः – पठितपाठ्यांशेषु अधोलिखित-अव्ययपदैः रिक्तस्थानपूर्तिः 2
पुनः, उच्चैः, शनैः, अधः, ऋते, युगपत, अद्य, श्वः, ह्यः, सायम्, चिरम्, ईषत्, तूष्णीम्, सहसा,
मिथ्या, पुरा, प्रायः, नूनम्, भूयः, खलु, किल । पठितांशेषु प्रयुक्तानि अन्यानि अव्ययपदानि च
6. विभक्तिप्रयोगाः – पठितपाठ्यांशेषु प्रयुक्त-उपपदकारकविभक्तीः अधिकृत्य प्रश्नाः 3
7. पठितपाठ्यांशेषु सरलसमस्तपदानां विग्रहाः 3

भागः ‘घ’ (i) पठित-अवबोधनम्

अङ्काः(30) कालांशाः(84)

(अ) पठित-अवबोधनम्

1.	अंशत्रयम्	15
	एकः गद्यांशः, एकः पद्यांशः, एकः नाट्यांशः च ।	(5+5+5)
	पाठ्यांश-आधारित प्रश्नवैविध्यम्	
	एकपदेन उत्तरम्	1
	पूर्णवाक्येन उत्तरम्	2
	विशेषण-विशेष्य-अन्वितिः/पर्यायः/विलोमादिचयनम्, वाक्ये कर्तृक्रिया-पदचयनम्,	2
	सर्वनामस्थाने संज्ञाप्रयोगः/कः कं कथयति ।	
2.	कथनानि आश्रित्य प्रश्ननिर्माणम् ।	4
3.	अन्वयलेखनम् / रिक्तस्थानपूर्तिमाध्यमेन अन्वयः ।	3
4.	भावार्थलेखनम्/ चरित्रचित्रणम् ।	3
5.	सप्रसङ्गव्याख्या ।	5

भागः ‘घ’ (ii) संस्कृत-साहित्येतिहासस्य सामान्यः परिचयः

अङ्काः(10) कालांशाः(21)

संस्कृतेन अतिलघूत्तर/लघूत्तरप्रश्नमाध्यमेन अधोलिखितसंस्कृतसाहित्यविषयकं परीक्षणम्

1.	पाठ्यपुस्तके सङ्कलित-अंशानां प्रमुखलेखकानां परिचयः ।	4
2.	वैदिक-साहित्यस्य, लौकिक-साहित्यस्य च (प्रमुखकाव्यानाम्) परिचयः) ।	3
3.	नाट्यविषयकशब्दावलीपरिचयः – नान्दी, नेपथ्यम्, प्रस्तावना, आत्मगतम्, प्रकाशम्, जनान्तिकम्, भरतवाक्यम्, (रिक्तस्थानपूर्तिमाध्यमेन)	3

भागः “ङ” आन्तरिक-मूल्याङ्कनम्

अङ्काः(20)

1. परियोजनाकार्यम् - 10 अङ्काः
2. गतिविधयः - 10 अङ्काः

उद्देश्यानि –

- ❖ छात्राणां विविध-जीवन-कौशलानां विकासः ।
- ❖ छात्राः समाजस्य विविध-समस्याः ज्ञात्वा समाधाने समर्थाः स्युः ।
- ❖ गवेषणात्मक-चिन्तनशक्तेः विकासः ।
- ❖ संस्कृत-जगतः समस्यानां सम्मुखीकरणम् ।

- ❖ छात्राणां सृजनात्मकक्षमतायाः विकासः ।
- ❖ श्रवण-भाषण-पठन-लेखनकौशलानां विकासः ।
- ❖ आत्मविश्वासस्य संवर्धनम् ।

क्र. सं.	गतिविधयः	उदाहरणानि	अङ्कः	निर्देशाः	मूल्याङ्कनविन्दवः
1	परियोजना -कार्यम्	<ul style="list-style-type: none"> ❖ मिथ्यावार्तायाः (Fake News) दुष्प्रभावाः । ❖ अध्ययने अन्तर्जालस्य उपयोगिता ❖ संस्कृतं व्यवहारभाषां कर्तुं समस्याः समाधानश्च । ❖ “सोशलमीडिया” इत्यस्य सदुपयोगः । ❖ भारतीयसंस्कृतौ वैज्ञानिकचिन्तनम् । ❖ स्वक्षेत्रे जायमानस्य प्रदूषणस्य कारणानि समाधानश्च । ❖ स्वक्षेत्रे स्वच्छभारताभियानस्य स्थितिः । ❖ संस्कृताध्ययनं प्रति छात्राणाम् उदासीनतायाः कारणानि तन्निराकरणोपायाश्च । ❖ आयुष्मद्भारतम् ' इति सर्वकारीय-योजनाविषये लाभार्थिनां जागरूकतायाः विश्लेषणम् । 	10	<ul style="list-style-type: none"> ❖ सत्रारम्भे एव विषयः सूचनीयः । ❖ आवर्ष छात्राः एतेषु विषयेषु अध्ययनं कुर्युः । ❖ शिक्षकेण समये समये परियोजनाकार्यस्य प्रगतिः ज्ञातव्या छात्राणां च मार्गदर्शनं करणीयम् । ❖ कदाचित् छात्राः संस्कृतेन लेखितुं कष्टमनुभवन्ति तदा शिक्षकेण साहाय्यं करणीयम् । ❖ परियोजनाकार्याणां विवरणं सप्रमाणं सुरक्षितं स्थापनीयम् । ❖ परियोजनाकार्याणि संस्कृतेन एव भवेयुः । 	<ul style="list-style-type: none"> ❖ मौलिकता ❖ विषयसम्बद्धता ❖ शुद्धता ❖ समयबद्धता ❖ प्रस्तुतीकरणम्

2	श्रवण- भाषण- कौशलम्	<ul style="list-style-type: none"> ❖ कथा ❖ संवादः / वार्तालापः ❖ भाषणम् ❖ नाटकम् ❖ वार्ता: ❖ आशुभाषणम् ❖ वार्तावलिः (समूहचर्चा) ❖ संस्कृतगीतानि ❖ शोकोच्चारणम् 	05	<ul style="list-style-type: none"> ❖ छात्राः कामपि कथां श्रावयितुं शकुवन्ति । ❖ शिक्षकः कमपि विषयं सूचयित्वा परस्परं संवादं कारयितुं शकोति । ❖ दूरदर्शने वार्तावली इत्याख्यः संस्कृत-कार्यक्रमः प्रसारितः भवति तं द्रष्टुं छात्राः प्रेरणीयाः । ❖ श्रवण-कौशल-मूल्याङ्कनाय शिक्षकः स्वयम् अपि कथां श्रावयित्वा ततः सम्बद्ध-प्रश्नान् प्रष्टुं शकोति । ❖ वर्षे न्यूनातिन्यूनं त्रयः गतिविधयः कारणीयाः तेषु सर्वोत्तमाः अङ्काः ग्राह्याः । ❖ विवरणं सप्रमाणं सुरक्षितं स्थापनीयम् । 	<ul style="list-style-type: none"> ❖ उच्चारणम् ❖ शुद्धता ❖ समयबद्धता ❖ प्रस्तुतीकरणम् ❖ आरोहावरोह-गतियति-प्रयोगः
3	लेखन- कौशलम्	<ul style="list-style-type: none"> ❖ विविधविषयान् आधृत्य मौलिकलेखनम् ❖ यथा— माता, पिता, गुरुः, पर्यावरणम्, विद्या, योगः, समयस्य सदुपयोगः, शिक्षा, अनुशासनम् इत्यादयः । ❖ शैक्षिकभ्रमणस्य संस्कृतेन प्रतिवेदनलेखनम् । ❖ दैनन्दिनीलेखनम् । ❖ सङ्केताधारितं कथालेखनम् । ❖ श्रुतलेखः 	05	<ul style="list-style-type: none"> ❖ छात्राः यथाशक्यं कक्षायामेव लेखनकार्यं कुर्यात् । ❖ अत्र पञ्चिका-निर्माणम् अपि कारयितुं शक्यते । ❖ विवरणं सप्रमाणं सुरक्षितं स्थापनीयम् । 	<ul style="list-style-type: none"> ❖ विषय-सम्बद्धता ❖ शुद्धता (विशेषतः पञ्चमवर्णस्य प्रयोगः) ❖ समयबद्धता ❖ सुलेखः ❖ प्रस्तुतीकरणम्

अवधातव्यम् –

1. उपर्युक्त-परियोजनाकार्याणि गतिविधयश्च उदाहरणरूपेण प्रदत्ताः सन्ति । एतदतिरिच्य एतादृशाः अन्यविषयाः अपि भवितुमर्हन्ति ।
2. केन्द्रिय-माध्यमिक-शिक्षा-बोर्ड (CBSE) इत्यस्य प्रपत्रसङ्ख्या (Circular No.)- Acad-11/2019 इत्यनुसारम् 2020-21 इति सत्रस्य आदर्शप्रश्नपत्रे वार्षिकप्रश्नपत्रे च 20 अङ्कानां वस्तुनिष्ठाः प्रश्नाः भविष्यन्ति ।

पुस्तकानि

- शाश्वती - प्रथमः भागः (पाठ्यपुस्तकम्) रा. शै. अनु. प्र. परि. द्वारा प्रकाशितम् ।
- व्याकरणसौरभम् (संशोधितसंस्करणम्) रा. शै. अनु. प्र. परि. द्वारा प्रकाशितम् । (सहायकपुस्तकम्)
- हायर संस्कृतग्रामर (एम् आर् कालेलिखितम्)
- रचनानुवादकौमुदी (सहायकपुस्तकम्) कपिलदेवद्विवेदीलिखितम् विश्वविद्यालयप्रकाशनम्, वाराणसी ।
- संस्कृतसाहित्यपरिचयः (सन्दर्भपुस्तकम्) (संशोधितसंस्करणम्) रा. शै. अनु. प्र. परि. द्वारा प्रकाशितम् ।
- वेदपारिजात (अतिरिक्ताध्ययनर्थम्) रा. शै. अनु. प्र. परि. द्वारा प्रकाशितम् ।

संस्कृतम् (ऐच्छिकम्) (कोड सं. 022)
पाठ्यक्रमः परीक्षानिर्देशाश्रम (2020-21)

अवधि: – होरात्रयम्

कक्षा – XII प्रश्नपत्रम्

पूर्णाङ्कः 80+20

अस्मिन् प्रश्नपत्रे चत्वारो भागाः भविष्यन्ति ।

अङ्कः

भागः ‘क’ अपठित-अवबोधनम्

10

भागः ‘ख’ रचनात्मककार्यम्

15

भागः ‘ग’ पठित-अवबोधनम्, संस्कृतसाहित्येतिहासस्य परिचयः ।

40

भागः ‘घ’ छन्दोऽलङ्कार-परिचयः

15

भागः ‘ङ’ आन्तरिकमूल्याङ्कनम्

20

प्रतिभागं विस्तृतविवरणम्

भागः ‘क’ अपठित-अवबोधनम्

अङ्काः(10) कालांशाः(32)

1.	80-100 शब्दपरिमितः एकः सरलः अपठितः गद्यांशः ।	10
	प्रश्नवैविध्यम्	
i.	एकपदेन उत्तरम् (प्रश्नद्वयम्)	2
ii.	पूर्णवाक्येन उत्तरम् (प्रश्नद्वयम्)	4
iii.	समुचितशीर्षकप्रदानम्	1
iv.	भाषा- सम्बद्धकार्यम् – सर्वनामप्रयोगः / संज्ञाप्रयोगः, विशेषण-विशेष्यप्रयोगः शब्दार्थाचयनम्/विलोमादिचयनम्, कर्तृ-क्रिया-पदचयनम्	3
	भागः ‘ख’ रचनात्मकं कार्यम्	
		अङ्काः(15) कालांशाः(32)
1.	प्रदत्तपदैः वाक्यनिर्माणम् (पञ्चपदानि आधृत्य पञ्चवाक्यानि)	5
2.	सङ्केताधारितम् अनुच्छेदलेखनम् (प्रदत्ततथ्यसाहाय्येन)	5
3.	हिन्दीभाषया आङ्ग्लभाषया वा लिखितानां पञ्चसरलवाक्यानां संस्कृतभाषया अनुवादः	5
	भागः ‘ग’ पठित-अवबोधनम्	
		अङ्काः(40) कालांशाः(105)
	पठित-अवबोधनम्	
1.	अंशत्रयम्	15
	एकः गद्यांशः, एकः पद्यांशः, एकः नाट्यांशः च ।	(5+5+5)

पाठ्यांश-आधारितं प्रश्नवैविध्यम्	
एकपदेन उत्तरम्	2
पूर्णवाक्येन उत्तरम्	$1\frac{1}{2} \times 2 = 3$
2. पाठप्रसङ्गानुसारं शब्दार्थलेखनम्	2
3. कथनानि आश्रित्य प्रश्ननिर्माणम्	4
4. भावार्थलेखनम्	3
5. अन्वयलेखनम्	3
6. पाठ्यपुस्तकम् आधारितं भाषिककार्यम्	$1 \times 5 = 5$
➤ कर्तृ-क्रियापदचयनम्।	
➤ विशेषण-विशेष्यचयनम्।	
➤ सर्वनामसंज्ञाप्रयोगः।	
➤ पाठः वाक्यं वा कस्मात् ग्रन्थात् ग्रहीतः कश्चास्य लेखकः?	
➤ कः कं कथयति ?	
7. संस्कृतसाहित्येतिहासः	8

भाग: 'घ' छन्दोऽलंकारपरिचयः

	अङ्काः(15) कालांशाः(41)
1. i. लघुयुक्तविवेकः	2
ii. अधोलिखितछन्दसां सोदाहरणम् सामान्यज्ञानम्	3
छन्दांसि – अनुष्टुप्, उपजाति, वंशास्थ, वसन्ततिलका, मालिनी, शिखरिणी, शार्दूलविक्रीडितम्, मन्दाक्रान्ता। (प्रदत्तश्लोकेषु छन्दसः अभिज्ञानमाध्यमेन, प्रदत्तपरिभाषासु रिक्तस्थानपूर्तिमाध्यमेन च परीक्षणम्)	
2. श्लोकेषु छन्दसंज्ञानम्	3
3. अधोलिखित-अलंकाराणाम् उदाहरणसहितलक्षणम्।	7
क) शब्दालङ्काराः – अनुप्रासः, यमकः, श्लेषः	2
ख) अर्थालङ्काराः –	
➤ उपमा, रूपकम्, उत्प्रेक्षा, अर्थान्तरन्यासः।	3
➤ प्रदत्तश्लोकेषु अलंकारस्य अभिज्ञानमाध्यमेन परीक्षणम्।	2

भाग: "ङ" आन्तरिक-मूल्याङ्कनम्

अङ्काः (20)

1. परियोजनाकार्यम् - 10 अङ्काः
2. गतिविधयः - 10 अङ्काः

उद्देश्यानि –

- ❖ छात्राणां विविध-जीवन-कौशलानां विकासः ।
- ❖ छात्राः समाजस्य विविध-समस्याः ज्ञात्वा समाधाने समर्थाः स्युः ।
- ❖ गवेषणात्मक-चिन्तनशक्तेः विकासः ।
- ❖ संस्कृत-जगतः समस्यानां सम्मुखीकरणम् ।
- ❖ छात्राणां सृजनात्मकक्षमतायाः विकासः ।
- ❖ श्रवण-भाषण-पठन-लेखनकौशलानां विकासः ।
- ❖ आत्मविश्वासस्य संवर्धनम् ।

क्र. सं.	गतिविधयः	उदाहरणानि	अङ्कः	निर्देशः	मूल्याङ्कनबिन्दवः
1	परियोजना -कार्यम्	<ul style="list-style-type: none"> ❖ मिथ्यावार्तायाः (Fake News) दुष्प्रभावाः । ❖ अध्ययने अन्तर्जालस्य उपयोगिता ❖ संस्कृतं व्यवहारभाषां कर्तुं समस्याः समाधानम् । ❖ “सोशलमीडिया” इत्यस्य सदुपयोगः । ❖ भारतीयसंस्कृतौ वैज्ञानिकचिन्तनम् । ❖ स्वक्षेत्रे जायमानस्य प्रदूषणस्य कारणानि समाधानम् । ❖ स्वक्षेत्रे स्वच्छभारताभियानस्य स्थितिः । ❖ संस्कृताध्ययनं प्रति छात्राणाम् उदासीनतायाः कारणानि तन्निराकरणोपायाश्च । ❖ आयुष्मद्भारतम् 'इति सर्वकारीय-योजनाविषये लाभार्थिनां जागरूकतायाः विश्लेषणम् । 	10	<ul style="list-style-type: none"> ❖ सत्रारम्भे एव विषयः सूचनीयः । ❖ आवर्ष छात्राः एतेषु विषयेषु अध्ययनं कुर्युः । ❖ शिक्षकेण समये समये परियोजनाकार्यस्य प्रगतिः ज्ञातव्या छात्राणां च मार्गदर्शनं करणीयम् । ❖ कदाचित् छात्राः संस्कृतेन लेखितुं कष्टमनुभवन्ति तदा शिक्षकेण साहाय्यं करणीयम् । ❖ परियोजनाकार्याणां विवरणं सप्रमाणं सुरक्षितं स्थापनीयम् । ❖ परियोजनाकार्याणि संस्कृतेन एव भवेयुः । 	<ul style="list-style-type: none"> ❖ मौलिकता ❖ विषयसम्बद्धता ❖ शुद्धता ❖ समयबद्धता ❖ प्रस्तुतीकरणम्

2	श्रवण- भाषण- कौशलम्	<ul style="list-style-type: none"> ❖ कथा ❖ संवादः / वार्तालापः ❖ भाषणम् ❖ नाटकम् ❖ वार्ता: ❖ आशुभाषणम् ❖ वार्तावलिः (समूहचर्चा) ❖ संस्कृतगीतानि ❖ श्लोकोच्चारणम् 	05	<ul style="list-style-type: none"> ❖ छात्राः कामपि कथां श्रावयितुं शक्नुवन्ति । ❖ शिक्षकः कमपि विषयं सूचयित्वा परस्परं संवादं कारयितुं शक्नोति । ❖ दूरदर्शने वार्तावली इत्यार्थः संस्कृत-कार्यक्रमः प्रसारितः भवति तं द्रष्टुं छात्राः प्रेरणीयाः । ❖ श्रवण-कौशल-मूल्याङ्कनाय शिक्षकः स्वयम् अपि कथां श्रावयित्वा ततः सम्बद्ध-प्रश्नान् प्रष्ठुं शक्नोति । ❖ वर्षे न्यूनातिन्यूनं त्रयः गतिविधयः कारणीयाः तेषु सर्वोत्तमाः अङ्काः ग्राह्याः । ❖ विवरणं सप्रमाणं सुरक्षितं स्थापनीयम् । 	<ul style="list-style-type: none"> ❖ उच्चारणम् ❖ शुद्धता ❖ समयबद्धता ❖ प्रस्तुतीकरणम् ❖ आरोहावरोह-गतियति-प्रयोगः
3	लेखन- कौशलम्	<ul style="list-style-type: none"> ❖ विविधविषयान् आधृत्य मौलिकलेखनम् ❖ यथा- माता, पिता, गुरुः, पर्यावरणम्, विद्या, योगः, समयस्य सटुपयोगः, शिक्षा, अनुशासनम् इत्यादयः । ❖ शैक्षिकश्रमणस्य संस्कृतेन प्रतिवेदनलेखनम् । ❖ दैनन्दनीलेखनम् । ❖ सङ्केताधारितं कथालेखनम् । ❖ श्रुतलेखः 	05	<ul style="list-style-type: none"> ❖ छात्राः यथाशक्यं कक्षायामेव लेखनकार्यं कुर्युः । ❖ अत्र पञ्जिका-निर्माणम् अपि कारयितुं शक्यते । ❖ विवरणं सप्रमाणं सुरक्षितं स्थापनीयम् । 	<ul style="list-style-type: none"> ❖ विषय-सम्बद्धता ❖ शुद्धता (विशेषतः पञ्चमवर्णस्य प्रयोगः) ❖ समयबद्धता ❖ सुलेखः ❖ प्रस्तुतीकरणम्

अवधातव्यम् –

- 1.उर्पयुक्त-परियोजनाकार्याणि गतिविधयश्च उदाहरणस्पेण प्रदत्ताः सन्ति । एतदतिरिच्य एतादृशाः अन्यविषयाः अपि भवितुमर्हन्ति ।
2. केन्द्रिय-माध्यमिक-शिक्षा-बोर्ड (CBSE) इत्यस्य प्रपत्रसंझा (Circular No.)-Acad-11/2019 इत्यनुसारम् 2020-21 इति सत्रस्य आदर्शप्रश्नपत्रे वार्षिकप्रश्नपत्रे च 20 अङ्कानां वस्तुनिष्ठाः प्रश्नाः भविष्यन्ति।

पुस्तकानि

- शाश्वती - द्वितीयः भागः (पाठ्यपुस्तकम्) रा. शै. अनु. प्र. परि. द्वारा प्रकाशितम् ।
- व्याकरणसौरभम् (संशोधितसंस्करणम्) रा. शै. अनु. प्र. परि. द्वारा प्रकाशितम् । (सहायकपुस्तकम्)
- हायर संस्कृत ग्रामर (एम् आर् कालेलिखितम्.)
- रचनानुवादकौमुदी (सहायकपुस्तकम्) कपिलदेवद्विवेदीलिखितम् विश्वविद्यालयप्रकाशनम्, वाराणसी ।
- संस्कृतसाहित्यपरिचयः (सन्दर्भपुस्तकम्) (संशोधितसंस्करणम्) रा. शै. अनु. प्र. परि. द्वारा प्रकाशितम् ।